

Forord

Denne boka er et supplement til min bok *Kritisk tenkning. Sokratiske samtaleledelse i skolen*, som utkom våren 2009. Der presenterer jeg noen grunnleggende elementer som en filosofisk gruppesamtale bør ha, samt noen grep som samtalelederen kan benytte seg av. Disse grunnelementene og grepene er gyldige for alle klassetrinn, selv om noen av dem neppe er like aktuelle på de lavere klassetrinnene som på de høyere. Dessuten er de gyldige for gruppesamtaler med voksne. Kritisk tenkning er jo for alle og bør inngå i den enkeltes dannelsesprosjekt.

Det sentrale spørsmålet jeg har satt meg fore å besvare, og som lærere har stilt meg, er: *Hvordan gjøre en gruppesamtale med elevene filosofisk?* Spørsmålet er betimelig og fordrer en praktisk orientert fremstilling. I *Kritisk tenkning* bestrebet jeg meg på det, men uten å bli så konkret at boka uten videre kan brukes i praktiske undervisningsopplegg. Den skulle i stedet gi læreren et tilstrekkelig grunnlag for selv å utforme slike opplegg.

I en travel lærerhverdag kan imidlertid tiden bli for knapp til å gjøre dette helt fra bunnen av – særlig når oppgaven også fordrer tenkning av en art som lærere flest ikke er fortrolige med. Noe mer enn generelle grunnelementer og grep må derfor til for å anspore lærere til å forsøke seg med filosofiske gruppesamtaler (kanskje bare som korte innslag av la oss si et kvarter i første omgang). Da vil en ansamling med praktiske eksempler på spørsmål som kan stilles og begrunnelser som kan gis, etc., samt konkrete øvelser, kunne være det lille ekstra som trengs for å komme i gang.

Nettopp det er siktemålet med denne supplementsboka. Her utdyper jeg hovedpunktene fra *Kritisk tenkning* i form av eksempler og oppgaver som læreren kan benytte seg av. Jeg har stor tro på eksemplets makt og evne til å gi den ekstra aha-opplevelsen som klargjør hva en mer generell fremstilling tar sikte på å belyse. I tillegg håper jeg at eksemplene tjener som inspirasjon for å finne egne og mer relevante eksempler for det aktuelle undervisningsfaget – det er vel så viktig.

Til tross for bokas forankring i konkrete eksempler og øvelser har jeg gitt rom for litt filosofisk teori til slutt i hvert kapittel. Disse teoribolkene springer vel å merke ut av eksemplene og er således jordet i konkrete forhold. Først når vi innser at selv de mest generelle og abstrakte filosofiske problemstillinger springer ut av levd liv, forstår vi at filosofi ikke kun utspiller seg oppe i skyene, men har til dels stor relevans for oss selv og de beslutninger og veivalg vi foretar.

Jeg vil takke filosofkollegaer og andre (ingen nevnt og ingen glemt) for oppmuntring og støtte under skriveprosessen, samt forlagsredaktør Evelinn Grønmyr Throne-Holst i Gyldendal Akademisk for hennes vennlighet og usvikelige tro på prosjektet.

Oslo, 7. november 2010

Morten Fastvold

Innledning

Viktigheten av å stille «jo, men-spørsmål» omtales i *Kritisk tenkning* kapittel 8: Jo, den definisjonen eller begrunnelsen eller forklaringen vi er kommet fram til, kan ha mye for seg – men er vi dermed i mål? Når vi filosoferer, må vi nemlig ikke bli for fort fornøyd. Da må vi i stedet utsi et «vent litt nå» og problematisere det vi har formulert så langt. (Denne bokas kapittel 4 rommer eksempler på jo, men-spørsmål.)

Under skrivingen av supplementsboka begynte jeg helt uvilkårlig å problematisere min egen sokratiske grunnholdning i *Kritisk tenkning* på et slikt jo, men-vis. Da jeg formulerte eksempler og øvelser, ytret jeg stadig vekk et «jo, men» til den sokratiske og platonske fordringen om å innsirkle det allmenne – det som er felles – ved ulike konkrete eksempler på noe, for eksempel hva det vil si å tenke. Sokrates vil jo ha oss til å innsirkle *det essensielle*, eventuelt *essensen*, ved ethvert tilfelle av hva det vil si å tenke eller hva det nå er vi undersøger. Dette er vel og bra, og en måte å filosofere på som vi kan og bør lære oss.

Men kan en slik essensialistisk måte å filosofere på gjøre oss blinde for de mange ulike måter vi for eksempel kan tenke på? Kan bestrebelsen på å finne den allmenne essens ved det å være filosof eller lærer eller det å tro eller tenke eller hva det måtte være vi undersøger, få oss til å overse hvor vesentlige forskjeller kan være?

Et anti-essensialistisk korrektiv

En filosof som stiller slike spørsmål, er østerrikeren Ludvig Wittgenstein (1889–1951). Han fokuserer på hvordan språklige ord og uttrykk faktisk brukes, og særlig på deres ulike betydninger i ulike situasjoner. Det leder ham til en kritikk av Sokrates' og Platons essensialisme, og til en *anti-essensialistisk* måte å filosofere på.

Når vi filosoferer på et anti-essensialistisk vis, fokuserer vi på hvordan ord og uttrykk kan forstås i ulike konkrete sammenhenger eller kontekster. Kanskje finnes det ingen essens å sirkle inn når alt kommer til alt, bare ulike måter å bruke ord og uttrykk på? Kanskje består den filosofiske virksomhet mest i å undersøke hvordan språket fungerer, og hva vi meningsfullt kan utsi gjennom språket? Særlig i kapittel 2 kommer slike spørsmål til uttrykk.

At denne anti-essensialistiske måten å betrakte verdens ulike fenomener på kan ha mye for seg på vitenskapens område, er evolusjonslæren et godt eksempel på. Derfor lar jeg flere steder evolusjonslæren illustrere hvordan en anti-essensialistisk vitenskapelig teoribygging kan arte seg. Også på denne måten er supplementsboka blitt et anti-essensialistisk korrektiv til den essensialistiske holdningen som *Kritisk tenkning* preges av.

To bøker i kritisk dialog

Når en anti-essensialistisk tilnæringsmåte har kommet til å prege en del av eksemplene som utdyper og supplerer hovedpoenger i *Kritisk tenkning*, innebærer ikke det noen tilbakevisning av hva som sies i *Kritisk tenkning*. Dette er kun en problematisering av den sokratiske-platonske fordring om å finne en tidløs og kontekstfri essens for hva det vil si å tenke eller tro eller det å være et menneske, eller hva det aktuelle temaet måtte være.

Dermed går supplementsboka i kritisk dialog med hovedboka *Kritisk tenkning*, noe som er i filosofiens ånd. Jo, den har avgjort noe for seg, den essensialismen som preger

fremstillingen i *Kritisk tenkning*, men hva med den anti-essensialistiske brodden som en del av eksemplene i supplementsboka formidler? Den har også noe for seg – og hvordan skal vi forholde oss til disse to motstridende tendensene?

Felles for den sokratisk-platonske og den wittgensteinianske holdningen er at de ansporer til fornyet tenkning rundt det som i utgangspunktet virker greit og uproblematisk. Begge holdninger bringer oss ut av en dogmatisk slumring og får oss til å undersøke nærmere det vi kanskje trodde vi visste. At to såpass ulike holdninger kan virke på samme vis, er et av filosofiens paradokser som vi må lære å forholde oss til.

Mer enn en eksempel- og oppgavesamling

Spenningsforholdet mellom hovedbokas sokratiske ånd og supplementsbokas wittgensteinianske ånd gjør sistnevnte til noe mer enn en blott og bar eksempel- og oppgavesamling. Det at supplementsboka går inn i en diskusjon med hovedboka, gir den et eget liv.

Ikke desto mindre baserer supplementsboka seg på hovedboka og refererer lojalt til dennes mer teoretiske poenger. For å være i dialog med hovedboka må den «lytte» til denne og gripe fatt i hva som der sies. Og refereringen er ikke alltid problematiserende. Like ofte er supplementsboka helt på linje med hovedboka og refererer til denne i full enighet.

Videre er det stadig mitt hovedpoeng å vise at gruppesamtaler basert på kritisk tenkning er et pedagogisk redskap som bør finnes i enhver lærers verktøykasse. Igjen vil jeg betone at dette redskapet ikke er forbeholdt egne filosofitimer, men meget vel kan brukes i de etablerte skolefag. Her blir det et nyttig supplement til den tradisjonelle, monologiske undervisning fra kateteret og til elevenes egenaktivitet. Siktemålet vil da være å utdype sentrale tanker og begreper i form av en undersøkende gruppesamtale.

Dette innebærer ikke at filosofien kan avkreves en nytteverdi på linje med ingeniørkunsten eller arkitektkunsten eller legekunsten eller lignende. Som få andre kunster eller disipliner er filosofi noe vi bedriver for dens egen skyld, for å øke vår evne til undring og refleksjon og kritisk tenkning, og ikke av matnyttige grunner. Men siden filosofien har relevans for vårt liv, kan den sies å være nyttig i en videre, ikke-instrumentell forstand. Hvis de vi får i tale, erkjenner denne paradoksale sannhet, bør dét alene gjøre oss fornøyd.

I gjeld til P4C-pedagogikken

Til slutt noen ord om supplementsbokas oppbygning. Jeg har valgt å gruppere eksemplene og øvelsene i fire kapitler, som tar for seg spørsmål (kapittel 1), definisjoner og konseptualisering (kapittel 2), begrunnelser (kapittel 3) og problematisering (kapittel 4). Dette tilsvarer hovedtemaene i *Kritisk tenknings* del 2. Noe eget øvelseskapittel om logikk har jeg avstått fra; det får heller bli en egen bok dersom et slikt behov skulle melde seg.

En inspirasjonskilde for eksemplene og øvelsene jeg har funnet fram til, er lærermanualen til filosofikurset *Harry Stottlemeier's discovery*, 2. utgave (1984). Den er utarbeidet av Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC) og er en klassiker innenfor P4C (Philosophy for Children)-pedagogikken. Min supplementsbok kan langt på vei betraktes som en videreføring og fornorsking av den måten å eksemplifisere filosofiske poenger på som IAPC har utviklet.